

Geçiş Ekonomisi Ülkelerde Reformların Makroekonomik Göstergelere Etkisi

Asst. Prof. Dr. Remzi BULUT

Mehmet Akif Ersoy University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Department of Economics
rbulut@mehmetakif.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-1169-2949

Özet

1985 yılında Sovyetler Birliği'nde Mihail Gorbaçov iktidara gelmiştir. İlk defa sosyalist sistemin tıkanıp kaldığını ve çağın gerisinde kaldığını ifade etmiştir. Başta ekonomik ve sosyal olmak üzere birçok sorunların başladığını kabul etmiştir. Bu sorunları ilk kez demokratik şekilde tartışmaya açmıştır. Tartışmalarda “reform programı”, “merkezî planlama” ve “sosyalist sistemde reform” konuları ağırlık kazanmıştır. Sorunları çözebilmek için Perestrojka (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) politikalarını uygulamak istemiştir. Fakat ekonomik ve sosyal sorunlar biraz daha artmış gerekli çözüm bulunamamıştır. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması sosyalist sistemin dağılmasına zemin hazırlamıştır. 1990 yılından itibaren SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerde bağımsızlık söylemleri başlamıştır. 1991 yılı sonunda SSCB resmen dağılmıştır. SSCB'yi Yugoslavya ve Çekoslovakya izlemiştir. Netice olarak 2000 yılına gelinmeden Doğu Bloku olarak bilinen sosyalist sistem dağılmıştır. Böylece artık piyasa ekonomisine yönelen bu ülkeler “Geçiş Ekonomileri” olarak adlandırılmaktadır.

Bu çalışmada önceden sosyalist sistemi kabullenmiş, sistemin dağılmasından sonra piyasa ekonomisine geçiş kararı alan ülkeler hakkında makroekonomik bilgiler verilmiştir. Ayrıca makroekonomik performansları ve yaşadıkları ekonomik sorunlarda ele alınmıştır. Bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş sürecinden günümüze kadar makroekonomik yapılarında da karşılaştırmalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyalist Sistem, Makroekonomik yapı, Geçiş Ekonomileri

Effects of Reforms in Transition Economy Countries on Macroeconomic Indicators

Abstract

Mikhail Gorbachev came to power in the Soviet Union In 1985. For the first time, he stated that the socialist system was blocked and stayed behind the time. He acknowledged that many problems, especially economic and social, was started. It was the first time that these problems were opened to discussion democratically. In these discussions, the topics of “reform program”, “central planning” and “reform in the socialist system” have gained weight. He wanted to apply Perestrojka (restructuring) and Glasnost (openness) policies to solve the problems. However, the economic and social problems increased a little more and the necessary solution could not be found. The collapse of the Berlin Wall in 1989 prepared the ground for the collapse of the socialist system. From 1990 onwards, discourses of

independence started in the republics that formed the USSR. At the end of 1991, the USSR was formally dissolved. Yugoslavia and Czechoslovakia followed the USSR. As a result, the socialist system known as the Eastern Bloc disintegrated before the year 2000. Thus, these countries that tend to market economies are called “Transition Economies”.

Keywords: Socialist System, Macroeconomic Structure, Transition Economies

1. Giriş

20. yüzyılın son çeyreğinde dünyada siyasal ve ekonomi bakımından değişimler yaşanmaya başlamıştır. Piyasa ekonomisini benimseyen ülkelerde pazar ve rekabetten kaynaklanan ekonomik büyümelerin yaşanması ve toplumun refah düzeyinin yükselmesi, sosyalist ülkeler merkezi planlı ekonomik sistemi istem dışı da olsa sorgulamaya başlamıştır. Özellikle 1985 yılı sonrası sosyalist sistemin büyük kısmını oluşturan SSCB’de ekonomik ve toplumsal sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Her ne kadar birtakım politikalar uygulamaya konulsa da istenilen başarı elde edilememiştir. 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi sosyalist ülkeleri sistem arayışına sürüklemiştir. Tüm ülkelerde uygulanmak istenen ekonomik ve sosyal reformlar, sosyalist ülkelerin de yakın takibine alınmıştır. Sosyalist ülkeler reformların uygulanmasını ilk etapta sistem değişikliğinden ziyade devletin ekonomi üzerindeki etkinliğinin daralmasını, daha geniş olarak ekonomik ve toplumsal dönüşümün olmasını ifade eden anlam taşımaktadır.

Önceleri özü merkezi planlı ekonomik sistem olarak bilinen, sosyalist sistemi benimsemiş olan ülkelerin sistemin dağılmasıyla piyasa ekonomisine geçme kararı almış ülkelerin, geçişin ilk aşamalarında makroekonomik sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Geçiş ülkeleri olarak tanımlanan bu ülkeler farklı coğrafyalarda bulunmalarından kaynaklanan ve piyasa ekonomisine geçişe yönelik atılan adımlardaki farklılıklar geçişin ilk döneminde birtakım (enflasyon, işsizlik, ekonomik büyüme ve GSYİH vb.) sorunları beraberinde getirmiştir. Daha önce aynı sistem içinde olan bu ülkelerdeki sorunlarda benzerlikler görülmektedir. Ülkeler arasındaki bu tür sorunlardaki benzerlikler, ülkelerin geçiş sürecinde izlemesi gereken aşamaları daha belirgin hale getirmektedir (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2018: 38).

Çalışmanın amacı; Önceleri sosyalist sistemde yer alan ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşadıkları ekonomik ve sosyal problemler ele alınmıştır. Ayrıca piyasa ekonomisine geçiş süreci ve uygulanan reformlara değinilmiştir. Çalışmanın ilk kısımlarında sosyalist sistemdeki sorunlar, sistemin dağılışı nedenleri ve geçiş ekonomileri hakkında teorik bilgiler verilmiştir. Yine piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerin; geçişin başlangıcından günümüze kadarki makroekonomik göstergelerdeki değişim ve performanslar incelenmiştir.

2. Sosyalist Sistemde Sorunların Başlaması

Liberal kapitalist sisteme tepki olarak kurulan sosyalist sistem, adaletin sağlanması, gelir dağılımının düzeltilmesi, gelir eşitliğinin sağlanması, işçi sınıfının sömürülmemesi ve sosyal refahın tüm vatandaşlar için eşit olarak sağlanması amacıyla ortaya çıkmıştır.

Işık’a göre, halkın durumunu ve yaşayışını yansıtan sosyalist sistem hakkında Ruslara atfedilen şu söz çok manidardır; *“Hiç kimse işsiz değil, fakat hiç kimse çalışmıyor. Hiç kimse çalışmıyor fakat herkese ücret ödeniyor. Herkese ücret ödeniyor, fakat satın alacak bir şey yok. Satın alacak bir şey yok, fakat herkes ihtiyacını karşılıyor. Herkes ihtiyacını karşılıyor, fakat herkes şikâyet ediyor. Herkes şikâyet ediyor, fakat ne zaman oy kullanma zamanı gelse herkes evet diyor”* (Işık, 2013: 108). Esasen Büyük Ekim Devrimi (1917) sonrasında halkın korku içinde yaşaması, sistemin tüm şartlarını istemeseler bile kabullenmeleri, sisteme karşı gizli kin ve düşmanlıklar başlamıştır.

Serbest piyasa ekonomi sisteminde girişimciler kar peşinde koşarken, sosyalist sistemdekiler sosyal alt yapıyı tesis etme çabasında olmuşlardır. Mal ve hizmet üretimi merkezi planlama ile merkezi yönetim çerçevesinde şekillendiğinden dolayı yönetime yakın olanlar birtakım ayrıcalıklara sahip olmuştur. Yapılan ayrıcalıklardan dolayı Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasıyla birlikte birden zenginler zümresi ortaya çıkmıştır. Ayrıcalık ve kayırmacılıklar SSCB ile sınırlı kalmayıp, sistem içinde yer alan diğer sosyalist ülkelerde de yaşanmaya başlamıştır. Böyle bir durumun varlığı, eşitlik sloganları üzerine kurulan sistemin adil gelir dağılımı ve refah düzeyine negatif olarak etki yapmasına neden olmuştur.

Sosyalist sistemi benimseyen başta Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku Ülkeleri birçok sosyal ve ekonomik problemleri çözememiştir. Doğu Bloku olarak adlandırılan sosyalist ülkelerde 1985 yılından sonra ekonomik ve sosyal sorunlar önlenemez hale gelmiştir. Liberal kapitalist sistemdeki refah düzeyindeki artışlar ve makroekonomik göstergelerdeki pozitif artışlar, sosyalist ülkeleri rekabet edemez hale getirmiştir. Sistem daha 70. yılına ulaşmadan dağılmakla sonuçlanmıştır.

2.1. Sosyalist Sistemin Bozuluş Nedenleri

Sosyalist sistem içinde en güçlü konumda olan devlet SSCB'dir. Sovyetler Birliği sistem içinde karar verici konumundadır. Dönemin iki kutuplu dünyanın bir kutbunu Sovyetler Birliği oluşturmaktadır. Bundan dolayı da tüm önemli kararların alındığı merkez olarak bilinmektedir. Sovyetler Birliği'ndeki sorunlar diğer sosyalist ülkelerde de etkisi ve yansıması aynen yaşanmaktadır.

10 Mart 1985 tarihinde Konstantin Çernonko'nun ölümü sonrası yönetime gelen Mihail Gorbaçov, ekonominin esas problemlerinin merkezi planlamadan kaynaklandığını tespit etmiştir. Dağılma sürecine giren Sovyetler Birliği'ni tekrar eski güçlü günlerine çevirmek için birtakım reformlar ve yeni politikalar uygulama yolunu seçmiştir. Bu politikalarından ilki "Perestroyka", yani kısaca reform (veya yeniden yapılanma) anlamı taşımaktadır. İkinci politika ise "Glasnost" yani açıklık ve şeffaflık anlamlarına gelmektedir. Perestroyka politikası ile 1980'li yıllarda bozulma sürecine giren ekonomiyi canlandırmak, ekonomik büyümeye hız kazandırmak, ekonomide yeniden yapılandırma hedeflenmiştir. Bu politikalar başlığı altında birliği oluşturan cumhuriyetlere ve topluluklara, bir takım ekonomik özgürlük, sosyal ve siyasal hakların verilmesi hedeflenmiştir (Özsoy, 2006: 170). Fakat ılımlı gibi görünen bu politikalar Sovyetler Birliği'nin dağılmasını engelleyememiş, aksi tesir yaparak dağılma sürecini hızlandırmıştır. Birlik arasındaki ayrılımlar ve kopmalar özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür. Kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetler birer birer bağımsızlıklarına kavuşmuştur.

Aynı durumun varlığı diğer sosyalist ülkelerde de söz konusudur. Yugoslavya'daki bağımsızlık hareketleri, Çekoslovakya'daki bölünme girişimleri en önemli örnekler arasındadır.

2.2. Sosyalist Sistemin Sona Ermesi

1990 yılında; Macaristan, Polonya, Romanya ve Yugoslavya'nın bazı cumhuriyetleri sistemden ayrıldıklarını ilan etmişlerdir. SSCB'den Baltık ülkeleri olarak bilinen Letonya, Litvanya ve Estonya SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarına kavuşmuş ve Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olmuştur. SSCB'den en son olarak da Ukrayna bağımsızlık için referanduma gitmiş ve halkın büyük bir çoğunluğu bağımsızlığı destekleyerek 21 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılmıştır. 26 Aralık 1991 tarihinde saat 00.00'da Kremlin'den SSCB bayrağı indirilmiş ve yerine ise üç renkli yeni Rusya

Federasyonu'nu temsil eden bayrağın göndere çekilmesiyle, SSCB resmen tarih sahnesinden silinmiştir (Bulut. 2014: 13). Dolayısıyla sosyalist sistem sona ermiştir.

3. Geçiş Ekonomileri

3.1. Geçiş Ekonomileri ve Ülkeleri

Geçiş ekonomisi, devlet kontrollü ekonomi sisteminden (merkezi planlı ekonomi) serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmakta olan ülke ekonomilerine verilen genel ve teknik isimdir. Geçiş ekonomisine sahip ülkeler planlı ekonomik sistemi bir kenara bırakarak ekonomide liberalleşme sürecinde merkezi bir organizasyon yerine serbest piyasanın fiyatları belirlediği bir ortama geçmiş olmaktadır (Aksel, 2019: 20).

Geçiş ekonomileri terimi, Tandırcıoğlu'na göre ise; “*Merkezi planlamayı terk ederek, piyasa ekonomisi sistemini kurmaya çalışan eski sosyalist ülkeleri ifade etmek için kullanılmaktadır.*” (Tandırcıoğlu, 2002:202)

Geçiş ekonomisi; 1990'lı yılların başından itibaren sosyalist sistemin çökmesi, Doğu Bloku'nu oluşturan ülkelerin ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile planlı bir ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin adıdır. Aynı zamanda geçiş ekonomisi; ortaya atılan ve kabul edilen dönüşüm ekonomisi olarak kabul edilmektedir. Bu dönüşüme diğer dünya ülkelerinin küresel bir etkileşim içerisinde olması elverişli bir zemin hazırlamıştır. Geçiş ülkelerinde dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, devlet müdahalesinin minimum seviyeye indirilmesi, kamu kesimindeki etkinin azalması, yerel yönetimin kaynak tahsisindeki etkinliğin merkezi yönetimden daha fazla olması gibi küreselleşmenin liberal esaslarına dayalı politikalar benimsemişlerdir.

Merkezi planlı ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş kavramını oluşturan unsurlar şu şekilde sıralanabilir. Serbest bir ekonomik modele sahip olması, kaynakların yeniden dağıtılırken kullanımını en etkin ve verimli şekilde oluşturması, piyasada en çok kullanılan üretim mallarını kullanarak makroekonomik istikrarın sağlanması, özelleştirmeler yoluyla etkin işletme yönetiminin desteklenmesi, sıkı para politikası uygulanarak ekonomik verimliliğin artırılması, mülkiyet hakları ve hukukun üstünlüğünün oluşturulmasıdır. Son olarak tamamıyla açık bilgilerle piyasa girişi sağlayan hukuksal bir düzenin varlığı olarak sıralanmaktadır.

Geçiş ekonomileri ülkeleri, farklı bölge ve coğrafyalarda bulunmasından dolayı farklı sınıflandırmalar yaparak incelemek mümkündür. Genel olarak IMF'nin yaptığı sınıflandırma baz alınmaktadır. Geniş anlamda yapılan sınıflandırmaya göre, geçiş ekonomileri ülkeleri; Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri, Kafkasya ülkeleri, Baltık ülkeleri, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Doğu Asya ülkelerinden oluşmaktadır. Dar anlamda yapılan sınıflandırma ise aşağıdaki gibidir.

Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri (CEE): Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Karadağ, Kosova, Hırvatistan, Macaristan, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya ve Slovenya'dan oluşmaktadır.

Baltık ülkeleri: Letonya, Litvanya ve Estonya.

Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) veya eski SSCB ülkeleri: Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna.

Asya'daki geçiş ekonomileri ülkeleri: Çin Halk Cumhuriyeti, Kamboçya, Laos Cumhuriyeti ve Vietnam olarak kabul edilmektedir (Jantsan, 2013: 13-14).

2002 yılı Dünya Bankası raporuna göre geçiş ülkelerine eski Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerden; Bosna Hersek, Sırbistan ve Karadağ dâhil edilmiştir. 2009 yılı sonrasında ise gruba en son ülke olarak Kosova Cumhuriyeti dâhil edilmiştir.

Bazı uluslararası kuruluşlar ise Moğolistan ve İran İslam Cumhuriyetini de geçiş ekonomileri ülkeleri statüsünde göstermektedir. Moğolistan'da piyasa ekonomisine geçiş reform çalışmaları oldukça yavaş devam etmektedir. İran İslam Cumhuriyetinde ise piyasa ekonomisine geçiş reform çalışmaları hakkında herhangi bir yorum yapmak oldukça zordur (Bulut,2019: 60–62).

3.2. Piyasaya Ekonomisine Geçiş Aşamaları

Doğu Bloku 'nu oluşturan ülkeler sosyalist sistemin dağılmasından sonra Doğu, Orta Avrupa ve SSCB ülkelerinin piyasa ekonomisine geçişinin incelenmesi üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilk aşama: SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla yeni cumhuriyetlerde yaşanan ekonomik krizler ve sosyal alanlarda sıkıntılı dönemlerin yaşanmasıdır. İkinci aşama: geçiş reformlarının uygulanmasıyla başta Avrupa'daki sosyalist ülke ekonomilerinde istikrar döneminin başlamasıdır. Üçüncü aşama ise: bazı sosyalist ülkelerde reformların tamamlandığı buna paralel olarak ekonomide büyümenin başladığı, sosyal hayatta ise başta refah düzeyi olmak üzere değişimlerin yaşandığı dönemdir.

4. Geçiş Ülkelerinde Reformlar

Reformlar genel olarak sosyal ve ekonomik olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Çalışmada daha çok ekonomik reformlar ele alınmıştır.

Piyasa ekonomisine geçiş reformunun teorik temelleri Washington Uzlaşısına dayanmaktadır. İktisatçılar arasında bir yorumlara neden olan Washington Uzlaşısı revize edilerek popülerlik kazanmıştır. Jantsan'a göre; Washington Uzlaşısının temel prensipleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Bütçe açığı enflasyon vergisine başvurulmadan finanse edilebilecek kadar az olmalı.

Kamu harcamaları ekonomik getirisi düşük olan harcamalar yerine, ekonomik getirisi yüksek olan ve potansiyel gelir dağılımını iyileştiren sağlık, eğitim ve alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmelidir.

Vergi oranları düşürülmeli ve vergi tabanı genişletilmeli.

Faiz oranlarının serbestçe piyasa tarafından belirlenmesi.

Geleneksel ürünlerin ihracatı dışındaki ihracatın hızlı büyümeyi teşvik için desteklenmesi.

Ticaretteki miktar kısıtlamalarını bir an evvel tarifelere dönüştürülmesi ve bunun giderek tekdüze düşük orana (%10) indirilmesi başarılmak zorundadır.

Doğrudan yabancı yatırımlara engel olan bariyerler kaldırılmalı.

Kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi

Yeni firmaların girişine engel olan rekabeti kısıtlayan regülasyonların kaldırılmalı.

Yasal ortamın mülkiyet hakkını fazla maliyet gerektirmeden koruması (kayıt dışı teşebbüslerin mülkiyet hakkının düzenlenmesi)

Geçiş ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş yapması için bu prensipleri temel alarak makroekonomik göstere kalemlerinde reformları gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Sosyalist sistemin sona ermesiyle, Avrupa ülkelerine yakın olan 11 Doğu Bloku ülkesi piyasa ekonomisine geçiş reformlarını kısa sürede tamamlamışlardır. Netice itibarıyla AB ve NATO gibi önemli kuruluşlara üye olmuşlardır. Nüfus bakımından Avrupa Birliği ülkeleri ele alındığında toplam nüfusun artık yaklaşık % 20'si eski Doğu Bloku ülkeleri vatandaşlarından oluşmaktadır. Ancak bu orana Doğu Almanya dâhil edilmemektedir.

CIS ve eski SSCB ülkeleri ise Washington Uzlaşısı prensiplerini tam anlamıyla reformlara uygulamamalarından kaynaklı piyasa ekonomisine aşamalı olarak geçmesi beklenmektedir.

Doğu Asya'daki geçiş ülkeleri ise kendilerini sosyal piyasa ekonomisi ülkeleri olarak tanımlamaktadır. Siyasi olarak hala daha sosyalist sistemin savunuculuğunu yaparken, ekonomi ve dış ticaret bakımından diğer dünya ülkeleri ile uyum sağlamak için piyasa ekonomisini benimsemektedir. Doğu Asya'da bu ülkeler, eski sosyalist sistemin geleneklerinden ve işleyişinden uzaklaşmak istememektedirler. Aynı zamanda küreselleşmenin de etkisiyle ticari bağlamda diğer ülkelerle bütünleşmek ve uyum sağlamak istemektedirler.

5. Reformların Makroekonomik Göstergelere Etkisi

Geçiş ülkelerinin piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında reformların uygulamaya konulması sürecinde makroekonomik göstergelerde aşırı düşüşler yaşanmıştır. Birçok geçiş ülkelerinde mal ve hizmet fiyatlarındaki yaşanan fiyat artışları hiper enflasyonun yaşanmasına neden olmuştur. Gerard Ronald'ın "Ten Years After-Transition and Economics" adlı eserinde üretimdeki düşüşün fiyat liberalizasyonundan sonra gerçekleşmesi akademisyen ve ekonomistler tarafından ön görülemediğini anlatmaktadır. Geçiş ülkeleri ekonomilerinin ilk 10 yılı incelendiğinde sistem değişikliğinden kaynaklı ve piyasa ekonomisine geçiş reformlarının tam olarak uygulanmamasından dolayı makroekonomik göstergelere negatif yansımıştır. Makroekonomik dengenin bozulması, 2000'li yıllara kadar işsizlik ve enflasyon oranlarının oldukça yüksek oranda gerçekleşmesine neden olmuştur.

Makroekonomik dengenin bozulması, 2000'li yıllara kadar işsizlik ve enflasyon oranlarının oldukça yüksek oranda gerçekleşmesine neden olmuştur.

Geçişin ilk yıllarında piyasa ekonomisine geçiş reformunun etkileri genel olarak geçiş ülkelerinde negatif olarak gerçekleşmiştir. Ana hatlarıyla;

Mal ve hizmet üretiminde düşüşler yaşanmış.

Fiyatlar artmış.

Resesyon dönemi yaşanmış.

Ortalama GSYH % 40 oranında azalma göstermiş.

İşsizlik oranlarında yüksek artışlar olmuş.

Kişi başına düşen gelir oldukça düşük seviyede gerçekleşmiş.

Dış ticaret olumsuz etkilenmiş, ihracat – ithalat dengesi bozulmuş.

Avrupa ülkelerine yakın geçiş ülkeleri 1995 yılı sonrasında ekonomik olarak toparlanmaya başlamışlardır. Orta Asya cumhuriyetlerinde reform uygulamaları daha yavaş ilerlediğinden ekonomik olarak hala daha toparlanamamıştır.

5.1. Reformların GSYİH ve Kişi Başı Milli Gelire Etkisi

Geçiş ülkeleri farklı coğrafyalarda bulunmasından kaynaklanan, ekonomik yapısı, jeopolitik konumu, tarihi ve kültürel dokusu ve yer altı zenginlik kaynakları bakımından farklılıklar arz etmektedir. Ülkelerin reform sürecini tamamlaması farklı performanslara dayanmaktadır (Egeli ve Emsen, 2002: 38 - 40). Sovyetler Birliği'ni oluşturan Baltık ülkeleri ile Orta Asya cumhuriyetleri eşit şartlarda değerlendirmek mümkün değildir. Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerde de aynı durum söz konusudur. 1979 yılında sosyalist piyasa ekonomisini benimseyen Doğu Asya ülkelerinde daha farklı durum söz konusudur. Farklı bölge ve coğrafyalarda yer alan geçiş ülke ekonomilerinin bazı makroekonomik göstergeleri incelenirken iki dönem temel alınmıştır. Bunlar; geçiş reformlarının nispeten tamamlandığı 2002 yılına kadar olan dönem ve 2002 sonrası dönemlerdir.

Tablo: 1. 1991–2018 Yılları Arası Seçilmiş Bazı Geçiş Ülkelerinin GSYİH ve Kişi Başına Düşen Gelir Verileri

Geçiş Ülk.	GSYİH (Milyar USD Doları)					Kişi Başı Milli Gelir				
	1991	1995	2005	2015	2018	1991	1995	2005	2015	2018
Bulgaristan	10.944	18.868	29.637	50.201	65.133	1267	2244	3869	6993	9272
Romanya	28.999	37.435	98.453	177.893	239.553	1260	1650	4617	8977	12301
Polonya	85.501	142.137	306.125	477.577	585.664	2235	3682	8021	12572	15420
Macaristan	34.754	46.426	112.981	124.53	157.883	3350	4494	11200	12651	16161
Slovakya	14.272	25.84	62.785	88.457	105.90	2691	4819	11685	16309	19442
Hırvatistan	–	22.417	45.387	49.531	60.972	–	4852	10530	11782	14909
Slovenya	13.264	21.352	36.206	43.090	54.008	6633	10730	18098	20881	26123
Litvanya	–	7.871	26.126	41.392	53.429	–	2168	7863	14249	19153
Letonya	–	5.777	16.909	27.09	34.409	–	2322	7552	13698	17860
Estonya	–	4.498	14.098	23.049	30.732	–	3130	10406	17552	23266
Arnavutluk	1.1	2.393	8.052	11.387	15.103	337	751	2674	3953	5268
Makedonya	4.939	4.68	6.259	11.280	12.672	2477	2359	3037	4840	6083
Rusya Fed.	517.965	395.537	764.017	1.364 ¹	1.568 ²	3485	2665	5323	9313	11288
Kazakistan	24.881	20.374	57,124	184.388	179.340	1512	1288	3771	10510	9812
Azerbaycan	8.792	3.052	13.246	53.073	46.940	1209	397	1579	5500	4721
Çin	383.373	734.549	2.286 ³	11.016 ⁴	13.608 ⁵	333	610	1754	8033	9771

Kaynak: Worldbank (Erişim 10.10.2020)

Geçişin ilk yılları ve reformların uygulamaya konulduğu ilk yıllar GSYİH ve Kişi Başı Milli Gelirleri incelendiğinde oldukça düşük rakamların olduğu görülmektedir. Aynı durum Kişi Başı Düşen Gelire de yansımaktadır. Bir başka sistemi bırakıp başka bir sisteme geçiş hakkı olarak ekonomik krizleri beraberinde getirmiştir. Tablo 1 incelendiğinde Avrupa ülkelerine yakın olan ülkelerdeki ekonomi bakımından toparlanmanın daha hızlı olduğu görülmektedir. Piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında GSYH'deki düşüşler geçiş ülke gruplarına göre

¹ Trilyon ABD Doları

² Trilyon ABD Doları

³ Trilyon ABD Doları

⁴ Trilyon ABD Doları

⁵ Trilyon ABD Doları

farklılıklar göstermektedir. Sırasıyla GSYH'deki düşüşler CEE ülkelerinde % 28, Baltık ülkelerinde % 43 ve CIS ülkelerinde ise % 54 oranında yaşanmıştır. Ülkeler bazında ele alındığında GSYH'deki % 74'lük oranla en fazla düşüşler Tacikistan ve Gürcistan'da yaşanırken, en az düşüşler ise % 13 ile 14 arasında Polonya ve Çek Cumhuriyetinde görülmüştür. Eğer 1989 yılı baz yılı olarak kabul edilirse eski SSCB ülkelerinde GSYH'nin yarı yarıya azaldığını söylemek mümkündür (Jantsan, 2013: 51).

5.2. Reformların Enflasyon ve İşsizlik Göstergelerine Etkileri

Sosyalist sistemin dağılmasından sonra geçiş ekonomilerinin en temel sorunlarından biri enflasyon bir diğeri işsizlik olmuştur. Enflasyon ve işsizlik aslında tüm ekonomilerde tedavisi çok güç olan sorunlardan biridir. Bir ekonomide enflasyon ve işsizlik oranlarının toplamı toplumdaki hoşnutsuzluk oranını vermektedir. Geçiş ekonomilerinde piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında hoşnutsuzluk oranının yüksek olması halk arasında sosyalist sisteme bir özlem oluşturmuştur.

Piyasa ekonomisine geçişin ilk dönemlerinde yeterince geçiş ülkelerinde bazı mal ve hizmetlerin üretimindeki yetersizlikler, fiyat mekanizmasının istenilen ölçüde işlememesi ve kaynakların etkin şekilde kullanılmaması üretimlerin yetersiz olmasını doğurmuştur. Neticesinde de enflasyonu hızlandırmıştır. İlk dönemlerdeki fiyat artışları ekonomik ve toplumun refah düzeyini negatif yönde etkilemiştir. Geçiş ülkelerinin büyük bölümünde 3 haneli enflasyon oranları yaşanmıştır. 2001 yılı sonrası Avrupa kıtasındaki geçiş ülkelerinde Romanya hariç tüm geçiş ülkelerinde enflasyon oranı tek haneli rakamlara gerilemiştir. Asya ve Kafkasya bölgelerinde bulunan geçiş ülkelerinde ise biraz daha farklı durumlar yaşanmıştır.

Tablo: 2. 1991 – 2018 Yılları Arası Seçilmiş Bazı Geçiş Ülkelerinin İşsizlik ve Enflasyon Oranları

Geçiş Ülk.	İşsizlik Oranı (% Olarak)					Enflasyon Oranı (% Olarak)				
	1991	1995	2005	2015	2019	1991	1995	2005	2015	2019
Bulgaristan	12,18	13,33	10,08	9,14	4,81	333,5	62,06	5,04	-0,11	3,10
Romanya	8,18	8,01	7,17	6,81	4,15	230,62	32,24	9,015	-0,59	-
Polonya	13,05	13,33	17,74	7,50	3,27	76,77	27,95	2,18	-0,87	2,23
Macaristan	9,70	10,16	7,18	6,81	3,46	4,82	28,31	3,56	-0,06	3,34
Slovakya	11,68	13,10	16,25	11,48	6,36	-	9,84	2,71	-0,33	-
Hırvatistan	11,14	10,11	12,59	16,17	7,76	122,22	3,95	3,32	-0,46	0,77
Slovenya	7,08	7,15	6,50	8,96	5,50	114,83	13,46	2,45	-0,53	1,63
Litvanya	1,10	17,54	8,32	9,12	6,63	-	39,65	2,64	-0,88	2,34
Letonya	2,70	19,00	10,03	9,87	8,22	-	24,98	6,75	0,17	2,81
Estonya	1,46	9,65	8,03	6,18	5,88	-	28,78	4,08	-0,49	2,28
Arnavutluk	16,78	17,6	16,87	17,08	13,95	-	7,79	2,37	1,90	1,41
Makedonya	34,60	35,90	37,25	26,06	21,58	-	16,38	0,53	-0,30	1,77
Rusya Fed.	5,07	9,44	7,12	5,57	4,54	-	197,41	12,69	15,53	4,47
Kazakistan	0,90	0,98	8,13	4,93	5,42	-	176,16	7,58	6,68	-
Azerbaycan	0,90	7,20	7,30	4,96	5,39	-	411,76	9,68	4,01	2,61
Çin	2,40	3,00	4,50	4,60	4,42	3,56	16,79	1,78	1,44	2,89

Kaynak: Worldbank (Erişim 10.10.2020)

5.3. Reformların Dış Ticarete Etkileri

Geçiş ülkelerinin dış ticaret verileri incelendiğinde piyasa ekonomisine geçişin ilk yılları olan 1991–1995 dönemine bakıldığında ihracat ve ithalat rakamlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Dış ticaret rakamlarının oldukça düşük olmasının en önemli sebebi sistem değişikliğinden kaynaklı olmasıdır. Geçiş ülkeleri bulunduğu bölge ve şartlara göre, piyasa ekonomisine geçiş reformlarını tamamlamıştır. Özellikle Doğu Avrupa ve Baltık Ülkeleri geçiş reformlarını daha hızlı tamamlamaları dış ticaret rakamlarına olumlu yansımıştır. Mesela Macaristan'ın 1991 yılında toplam ihracatı yaklaşık 10 milyar dolar iken, 2018 yılında 134 milyar dolara yükselmiştir. Aynı durum diğer Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri için de geçerli olmuştur. Bu ülkelerde geçen 25 yıllık zaman içinde kümülatif ortalama artış 15 kat olmuştur. Avrupa ve Baltık ülkelerindeki bu artışın en büyük sebebi; Bu ülkelerin altyapı sorunlarının olmaması, gelişmiş Avrupa ülkelerine yakın olması ve kültürel yapısı bakımından Avrupa ülkelerine benzerliklerinin olmasından kaynaklanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda geçiş ülkeleri arasında dış ticaret karşılaştırması yapıldığında; Avrupa'ya yakın olan ülkelerin dış ticaret hacmindeki artışlar net olarak görülmektedir. Aynı durum Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri için geçerli değildir. Çin Halk Cumhuriyeti için farklı bir durum söz konusudur. Çin, her ne kadar geçiş ekonomisi kategorisinde incelense de, bir nevi karma sistem olarak tabir edilen sosyalist piyasa ekonomisinin varlığı söz konusudur. Çin'de 1979 yılında uygulamaya konulan bu sistem sayesinde dünya ticaretinin büyük kısmını elinde tutmaktadır.

Tablo: 3. 1991 – 2018 Yılları Arası Seçilmiş Bazı Geçiş Ülkelerinin Dış Ticaret Verileri

Geçiş Ülk.	İhracat (Milyar USD Doları)					İthalat (Milyar USD Doları)				
	1991	1995	2005	2015	2018	1991	1995	2005	2015	2018
Bulgaristan	4,758	6,138	12,703	32,399	43,600	4,290	4,351	17,081	31,915	41,888
Romanya	5,104	9,595	24,156	72,968	99,754	6,245	11,478	34,287	74,074	107,447
Polonya	–	32,635	105,949	236,391	325,573	–	29,448	109,180	221,619	305,447
Macaristan	9,998	18,194	70,774	109,561	134,104	10,285	18,197	73,382	99,614	127,198
Slovakya	5,934	13,935	45,395	81,401	101,764	6,603	14,115	47,356	78,681	99,619
Hırvatistan	–	6,182	16,670	22,972	30,801	–	8,036	20,657	22,863	31,316
Slovenya	9,893	9,702	21,656	33,243	46,111	8,912	10,181	21,887	29,796	41,639
Litvanya	–	2,924	14,067	28,487	40,404	–	3,760	15,956	28,900	39,366
Letonya	–	2,001	7,306	16,449	21,044	–	2,275	9,757	16,695	21,158
Estonya	–	2,097	9,231	17,718	22,821	–	3,296	9,946	16,818	21,741
Arnavutluk	0,082	0,302	1,853	3,105	4,785	0,314	0,765	3,854	5,071	6,856
Makedonya	1,075	1,469	2,178	4,905	7,646	1,215	1,903	3,194	6,538	9,237
Rusya Fed.	68,741	115,849	268,957	391,451	509,551	67,259	102,42	164,341	281,491	344,263
Kazakistan	–	7,841	30,387	52,582	67,301	–	8,873	25,459	45,236	45,357
Azerbaycan	4,014	0,991	8,337	20,059	25,484	3,623	1,630	7,007	18,473	17,705
Çin ⁶	4,494	6,433	12,958	21,337	25,129	43,942	119,901	648,712	2,003 ⁷	2,549 ⁸

Kaynak: Worldbank (Erişim 14.10.2020)

⁶ Çin'in İhracatı Trilyon Dolar, İthalatı ise Milyar Dolar cinsinden hesaplanmıştır.

⁷ Trilyon ABD Doları

⁸ Trilyon ABD Doları

7. Sonuç ve Değerlendirme

Geçiş ülkelerinde piyasa ekonomisine geçiş reformunun başlamasından günümüze yaklaşık 30 yıl geçmiştir. Reformun başlamasıyla birlikte makroekonomik alanlarda dönüşüm başlamış olup, piyasa ekonomisine emin adımlarla ilerlemektedirler. Reformların uygulanmasında birçok geçiş ülkelerinde ekonomik sıkıntılar ve buhranlar yaşanmaktadır. Bu sıkıntılar geçişin ilk yıllarında makroekonomik göstergelere doğrudan yansımıştır.

Post sosyalist ülkelerin bazıları geçiş sürecini tamamen tamamladığını bir kısmının ise hala daha tamamlayamadığını söylemek mümkündür. Geçiş ülkelerinin reformları tamamlama neticesinde istenilen sonuca ne zaman ulaşacağı bundan sonraki yapılacak ekonomik araştırmalarla ortaya çıkacaktır. Geçiş ülkelerinin tam anlamıyla ekonomik refaha ulaşması uygulayacağı reform ve göstereceği performansa bağlı olacaktır. Bu süre zarfında geçiş ülkelerinin uyguladığı geçiş stratejisi de önemlidir. Piyasa ekonomisine geçişte uluslar arası bazı kuruluşlar “şok terapi” metodunu teşvik ederken, bazı kuruluşlar ise “tedrici yaklaşımı” (aşamalı) önermektedir. Bazı ülkeler için de hem tedrici hem de şok terapi reform stratejileri önerilmektedir.

EBRD raporuna göre piyasa ekonomisine geçiş reformunu tamamlayan ilk ülke Çek Cumhuriyeti olmuştur. Çek Cumhuriyeti’ni başta Polonya ve sırasıyla Avrupa’ya yakın ülkeler izlemiştir. 2008 küresel kriz de Çek Cumhuriyeti makroekonomik göstergelerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Çalışma neticesinde piyasa ekonomisine geçiş reformlarının geçiş ülkelerinin makroekonomik yapıya etkisi reformların uygulanabilirliğine göre değişim göstermektedir. Reform sürecini iyi yönetebilen ülkeler piyasa ekonomisine daha hızlı geçtiği ve makroekonomik sorunları daha hızlı çözdüğü görülmektedir. Reform sürecini başarılı şekilde yönetemeyen ülkelerin makroekonomik yapılarına olumsuz etkilediği bulguları elde edilmiştir. Çalışma içindeki kısmi yıllara göre karşılaştırmalı makroekonomik göstergeler durumu ispat etmektedir.

Geçiş ülkelerini uzak doğu Asya’daki ülkeleri hariç tutacak olursak üç ana grupta toplanmaktadır. Bunlar; Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri (CEE), Baltık ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) veya eski SSCB ülkeleridir. CEE ve Baltık ülkeleri reform sürecini daha hızlı atlatarak makroekonomik göstergelerinde kümülatif ortalama olarak 15 kat artış göstermiştir. CIS ülkelerinde aynı durum söz konusu değildir. CIS ülkeleri içinde Rusya Federasyonu ve Kazakistan reform sürecini daha iyi yönetmektedir.

Kaynakça

- Aksel, E. (2019), *Piyasa Ekonomisine Geçiş süreci Ve Sonrasında Türkiye – Rusya Federasyonu Ekonomik İlişkiler*, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ) Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur.
- Bozdağlıoğlu, E.Y. & Evlimoğlu, U. (2018), Geçiş Süreci ve Makroekonomik Yapı: Seçilmiş Geçiş Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 57, s. 37 – 56
- Bulut, R., (2014), “SSCB’nin Dağılması ve Rusya Federasyonu’nda Serbest Piyasaya Geçiş”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ) İİBF Dergisi*, C 1, S. 2, (7 – 19).

- Bulut, R., (2017), *Eski SSCB Ülkeleri (sosyal ve ekonomik yapıları üzerine bir araştırma)*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Bulut, R., (2019), " Geçiş Ekonomileri Ve Ülkeleri" *Göller Bölgesi Ekonomi ve Kültür Dergisi "Ayrıntı"*, C. 6, S. 70, (57 – 63).
- Egeli, H.A, Emsen Ö.S. (2002). Geçiş Ekonomilerinin Makro Ekonomik Performansları ve Kırgızistan Üzerine Bir Değerlendirme Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, 2-4 Mayıs, Manas Üniversitesi Bişkek Kırgızistan.
- Ganmet D., (2006), *Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Uygulamaları Ve Değerlendirilmesi*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Işık, A., (2013), "Sosyalist Ekonomik Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçişin Nedenleri", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S. 20, (108).
- Jantsan, S., (2013), *Geçiş Ekonomilerinde Reform Sürecinin Değerlendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ölmezoğulları, N., (2012), *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Özsoy, İ., (2006), "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler", *Bilig Dergisi*, Güz / 2006, S.39, (170-172).
- Tandırcıoğlu, H., (2002), "Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme", Dokuz Eylül Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 4, S.3, (202).
- Roland, G. (2001). Ten Years After - Transition and Economics. IMF Staff Papers Vol. 48, Special Issue 29-52 © 2001 International Monetary Fund
- Worldbank (Erişim 10.10.2020)
- <https://tr.wikipedia.org> (Erişim Tarihi: 12.10.2020)
- <https://www.wikiwand.com> > Doğu_Bloku_ekonomileri (Erişim Tarihi: 01.10.2020)
- John Williamson, The Washington Consensus as Policy Prescription for Development, 2004 (Erişim Tarihi: 10.10.2020)
- www.rusia.mfa.md/economy-ru/ (Erişim Tarihi: 28.10.2020)
- www.ekodialog.com/Konular/gecis_ekonomisi.html (Erişim Tarihi: 18.10.2020)
- "Мозговые центры" в странах СНГ и Грузии: структура ... (Erişim Tarihi: 27.10.2020)
- CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>,2011
- Rosstat (Федеральная служба государственной статистики (Росстат)) (Erişim Tarihi: 24.10.2020)
- T.C Pekin Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliği Ülke Raporları
Экономика Грузии: Экономические показатели www.ereport.ru/stat.php?razdel=country.. (Erişim Tarihi: 27.10.2020)
- www.turkmenembassy.ru (Erişim Tarihi: 27.10.2020)
- DEİK (2012) "Azerbaycan Ülke Bülteni"
- DEİK (2012) "Rusya Federasyonu Ülke Bülteni"
- DEİK (2012) "Türkmenistan Ülke Bülteni"
- DEİK (2014). Polonya Ülke Bülteni
- DEİK, (2012), "Gürcistan Ülke Bülteni"
- DEİK, (2012). "Azerbaycan Ülke Bülteni"